

OSOBN I OBITELJSKI ČIMBENICI PRILAGODBE MLADIH ADOLESCENATA

IVANA MACUKA¹, SANJA SMOJVER-AŽIĆ²

¹ Sveučilište u Zadru, Odjel za psihologiju, Zadar, Hrvatska

² Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju, Rijeka, Hrvatska

Primljeno: 8.9.2011.

Prihvaćeno: 18.1.2012.

Izvorni znanstveni rad

UDK: 159.9-053.6

Adresa za dopisivanje: Dr. sc. Ivana Macuka, Sveučilište u Zadru, Odjel za psihologiju,
Obala kralja Petra Krešimira IV, br.2, 23000 Zadar; e-mail: ivana.moranduzzo@unizd.hr

Sažetak: Glavni cilj ovog istraživanja bio je ispitati doprinos nekih osobnih karakteristika djeteta (rod, temperament, pubertalni status) te obiteljskih čimbenika (koji uključuju dječju percepciju roditeljskog ponašanja majki i očeva i dječju percepciju i interpretaciju sukoba među roditeljima) objašnjenju prilagodbe mladih adolescenata. U istraživanju je sudjelovalo 562 djece (280 djevojčica i 282 dječaka) prosječne dobi 13 godina. Utvrđeno je da djevojčice iskazuju nešto više internaliziranih problema i manje eksternaliziranih problema od dječaka. Ujedno, ovo istraživanje je pokazalo kako u razdoblju rane adolescencije karakteristike dječjeg temperamenta i obiteljski čimbenici imaju važnu ulogu u objašnjenju dječjih problema internaliziranog i eksternaliziranog tipa. Rezultati provedene hijerarhijske regresijske analize pokazuju da se osobnim i obiteljskih varijablama može objasniti 33% internaliziranih problema dječaka i 40% internaliziranih problema djevojčica, te 37% eksternaliziranih problema dječaka i 55% eksternaliziranih problema djevojčica. Dobiveni rezultati pokazuju da dječaci koji imaju slabiju samokontrolu i više su skloni emocijama ljutnje i straha te doživljavaju veću prijetnju zbog sukoba među roditeljima imaju više teškoća internaliziranog tipa. Više teškoća eksternaliziranog tipa imaju dječaci slabije samokontrole koji su podložniji ljutnji, ali manje bojažljivi, te koji procjenjuju da ih očevo više kontroliraju. Djevojčice koje su sklonije strahu, percipiraju veći stupanj majčine i očeve kontrole, te doživljavaju veću prijetnju zbog sukoba među roditeljima imaju više teškoća internaliziranog tipa. Više eksternaliziranih problema imaju djevojčice slabije samokontrole koje su podložnije ljutnji, ali manje bojažljive, te koje procjenjuju da ih majke manje prihvataju i više kontroliraju, očevo više odbacuju i kontroliraju, te procjenjuju da su sukobi među roditeljima česti i agresivni i više se samookrivljavaju za nastale sukobe roditelja.

Ključne riječi: internalizirani i eksternalizirani problemi, temperament, pubertalni status, roditeljsko ponašanje majki i očeva, sukob roditelja, rana adolescencija

UVOD

Psihosocijalna prilagodba adolescenata se obično opisuje u terminima poželjnih ili nepoželjnih razvojnih ishoda na planu ponašanja i/ili doživljavanja, a u ovom istraživanju uključuje podjelu na probleme u ponašanju (eksternalizirane) i emocionalne (internalizirane) probleme. U istraživanjima dječje prilagodbe navodi se kako ona nije uzrokovana jednim izoliranim faktorom već proizlazi iz dinamičke međugre osobnih i okolinskih rizičnih i zaštitnih faktora. Razdoblje adolescencije zbog intenzivnih promjena u različitim aspektima funkcioniranja karakterizira povećan rizik za teškoće u prilagodbi, a individualne

karakteristike adolescenata, kao i obiteljski čimbenici, utječu na sposobnost suočavanja s normativnim razvojnim stresorima i prilagodbu. Promjene u razdoblju adolescencije koje se događaju unutar pojedinca mijenjaju i njegov odnos s okolinom, te zahtijevaju dodatnu prilagodbu i djeteta i članova obitelji. Iako je utjecaj roditelja nešto drugačiji u periodu adolescencije i poprima suptilnije, demokratske oblike ponašanja prema djetetu, važnost uloge roditelja ne treba zanemariti u tom periodu, pogotovo kada se istražuje dječja prilagodba.

Epidemiološke studije pokazale su da značajan broj mladih pati od određenih problema u prilagodbi. Internalizirani problemi, kao što su anksioznost

i depresija te eksternalizirani problemi među koje spadaju agresivnost i kršenje pravila, visoko su prevalentni. Stopa prevalencije psiholoških poremećaja kod djece kreće se oko 5% za oba tipa poremećaja, ali se kod djevojčica uočava više internaliziranih problema, a kod dječaka više eksternaliziranih problema (Costello i sur., 2003). Epidemiološke studije ujedno nastoje odrediti prevalenciju i distribuciju poremećaja i njihovih korelata u određenim populacijama djece. Mash i Barkley (2003) navode da je prevalencija problema u djetinjstvu općenito visoka, ali te procjene variraju s obzirom na prirodu poremećaja, kriterije korištene za definiranje problema, a ovisne su i o dobi i rodu djeteta, metodi prikupljanja informacija (intervjui, upitnici) i o izvoru podataka (dijete, roditelj). Iako neke pritužbe spontano nestaju kod neke djece, u drugih se problemi nastavljaju te se kasnije manifestiraju kao mentalni poremećaji u odrasloj dobi. Istraživanja pokazuju da su anksiozni problemi u mladosti često prethodnici anksioznih poremećaja i depresije u odrasloj dobi, da su depresivne epizode tijekom adolescencije dobri prediktori kasnijih epizo-

vaju razlike u manifestaciji simptoma depresivnosti, odnosno dječaci manifestiraju svoju depresivnost i kroz impulzivna i agresivna ponašanja (Gjerde i sur., 1991; Vulić-Prtorić, 2003). Kada je riječ o anksioznosti, i ona se s dobi povećava te djevojčice u većoj mjeri nego dječaci pokazuju pojedinačne simptome anksioznosti (Achenbach i sur., 2008). Anksiozni simptomi spadaju među najčešće poremećaje dječje i adolescentne dobi, iako se njezini simptomi mijenjaju s dobi, pa su u djetinjstvu češći problemi separacije, a u adolescenciji izrazita zabrinutost i komorbidnost s depresivnim simptomima. Povećane kognitivne sposobnosti omogućuju adolescentima da brinu o socijalnoj okolini koja je šira od njihove kuće ili škole, kao što im omogućuje i da razmišljaju o sebi u budućnosti. Kako odnosi s vršnjacima dobivaju u adolescenciji sve veće značenje, briga oko popularnosti i prijateljstva sve je veća. Zaključno se može reći da strahovi adolescentne dobi predstavljaju posljedicu značajnih promjena u kognitivnim sposobnostima, fizičkog sazrijevanja, ali i socijalnih očekivanja i odnosa.

Za eksternalizirane probleme je karakteristično da dijete iznosi svoj problem kroz odnos s okolinom te pokazuje npr. agresivno i delinkventno ponašanje. Iako se eksternalizirani problemi tradicionalno konceptualiziraju kao problemi ponašanja i kognicije, a ne i afekta, usko su povezani i s emocionalnim procesima i odražavaju deficite u regulaciji negativnih emocija. Istraživanja koja proučavaju dječje eksternalizirane probleme pokazuju kako se oni povezuju s nesposobnošću izražavanja i reguliranja negativnih emocija i poremećajima pažnje (Eisenberg i sur., 2001). Općenito, probleme eksternaliziranog tipa često određuje ljutnja, neprijateljstvo, nepoštivanje socijalnih vrijednosti koje se očituje u ponašanjima kao što su krađa, laganje i otimanje. Česte su pri tom i teškoće u prihvatanju autoriteta koji dodatno dovode do sukoba s roditeljima, u školi i sa zakonom. Agresivna djeca su često impulzivna, ne mogu učiti iz iskustva i manjkaju im osjećaji krivnje. Prevalencija agresivnog ponašanja se procjenjuje u rasponu od 4 do 10% opće populacije ovisno o strogosti korištenih kriterija, a što se tiče rodni razlika, agresivno ponašanje je češće kod dječaka nego kod djevojčica (Wenar, 2003; Archer, 2004). Treba napomenuti kako istraživanja u kojima su ispitivani drugačiji oblici agresivnog ponašanja (indirektna ili prikrive-

valjani pokazatelji razvoja antisocijalnog poremećaja (Kazdin, 1990). Rezultati ovakvih istraživanja potakli su istraživače na proučavanje izvora problema u djece. Kada je riječ o klasifikaciji dječjih problema, veći broj pojedinih psihopatoloških fenomena može se poredati na dimenziji internalizacije-eksternalizacije djetetovih problema. Internalizirani problemi se temelje na emocijama tuge i tjeskobe, npr. anksiozno dijete kojeg muče strahovi ili krivnja, a općenito se može dobro ponašati. Kod depresije su očite promjene u raspoloženju, motivaciji, tjelesnom i motoričkom funkcioniranju te spoznaji (Kazdin, 1990). Depresivni poremećaji su vrlo rijetki u predškolskoj dobi i bez rodni razlika u incidenciji, ali tijekom adolescencije postoji izrazito povećanje učestalosti, osobito kod djevojčica. U dobi od 16 godina djevojčice imaju dvaput veću vjerojatnost razvoja depresivne simptomatologije od dječaka (Hanking i sur., 1998; Tram i Cole, 2006), a za depresiju koja je započela u adolescenciji postoji velika vjerojatnost da se održi i u odrasloj dobi (Rutter i sur., 2006). Kada se radi o osnovnim obilježjima depresivnosti uglavnom se utvrđuje konzistentnost u funkciji roda, ali je isto tako ponekad evidentno da dječaci te simptome pokazuju na drugačiji način. Preciznije, kod djevojčica i dječaka se ponekad uoča-

na agresivnost) pokazuju suprotan trend, odnosno djevojčice su sklonije indirektnim oblicima agresivnog ponašanja od dječaka (Archer, 2004).

Općenito, kada je riječ o rodnim razlikama u problemima prilagodbe internaliziranog i eksternaliziranog tipa u periodu adolescencije, istraživanja pokazuju uglavnom konzistentne razlike, internalizirani problemi su češći kod djevojčica, a eksternalizirani kod dječaka (Achenbach i sur., 1987; Crick, 1996; Cicchetti i Toth, 1998; Hanking i sur., 1998; Zahn-Waxler i sur., 2000; Kessler i sur., 2001; Cole i sur., 2002; Archer, 2004; Ormel i sur., 2005). Iako se rodne razlike u zastupljenosti internaliziranih i eksternaliziranih problema konzistentno utvrđuju, njihovo značenje nije dobro objašnjeno, odnosno teško je odrediti jesu li opažene rodne razlike dobivene zbog pristranosti prikupljanja podataka, ili zbog trenutnih definicija poremećaja ili zbog razlika u samoj ekspresiji poremećaja (npr. direktna nasuprot indirektnoj agresiji). Mehanizmi i uzroci rodni razlika su različiti za različite poremećaje i za iste poremećaje u različitoj dobi što dodatno otežava razumijevanje simptomatologije s obzirom na rod djeteta (Mash i Barkley, 2003). S obzirom da se u istraživanjima konzistentno navode rodne razlike u zastupljenosti problema, one upućuju na potrebu za boljim razumijevanjem konstitucionalnih i okolišnih faktora koji izlažu djevojčice tako visokom riziku za razvoj anksioznih i depresivnih problema, a dječaka za razvoj eksternaliziranih problema.

Među osobnim odrednicama dječje prilagodbe važno je uzeti u obzir, pored roda djeteta, i temperament djeteta te razvojni status djeteta. Temperament se odnosi na urođene tendencije djeteta prema doživljavanju i izražavanju nekih vrsta emocija. Među karakteristikama temperamenta koje imaju važnu ulogu u etiologiji spada negativna afektivnost i samokontrola. Negativna afektivnost se konzistentno javlja kod internaliziranih problema u obliku povišene negativne emocionalnosti (Chorpita i sur., 2000). Muris i Ollendick (2005) navode kako negativna afektivnost doprinosi razvoju psihopatoloških problema, djeca koja postižu visok rezultat na toj dimenziji temperamenta češće pokazuju negativnu reaktivnost i povlačenje. Iako se često utvrđuje povezanost negativne afektivnosti i dječje psihopatologije, osobito kada je riječ o internaliziranim simptomima u mladima, to ne znači da su te karakteristike temperamenta

manje važne za etiologiju eksternaliziranih problema. Nekoliko longitudinalnih istraživanja je pokazalo da je „težak“ temperament utvrđen u ranom djetinjstvu prediktivan za eksternalizirane simptome u adolescenciji (Guerin i sur., 1997; Bates i sur., 1998; Rydell i sur., 2003). Dakle, čini se opravdano tvrditi da negativna emocionalnost predisponira djecu kako za pojavu internaliziranih tako i za pojavu eksternaliziranih problema. Može se pretpostaviti da su crte nižeg reda reaktivnog faktora temperamenta - negativne afektivnosti važne za vrstu psihopatologije od koje će djeca eventualno patiti. Dijete bojažljivog temperamenta sklonije je razvoju anksioznih problema, dijete koje iskazuje više ljutnje i frustracije sklonije je razvoju problema u ponašanju, dok dijete koje je sklonije tuži razvija depresivne simptome. Druga zasebna dimenzija temperamenta samokontrola ima također važnu ulogu u dječjoj prilagodbi. Samokontrola omogućuje osobi da potisne motivacijske i ponašajne tendencije koje su potaknute emocijama da bi se ponašanje usmjerilo cilju (Rothbart i sur., 2003). Kada je samokontrola pretjerano izražena stvoreni su temelji za neke internalizirajuće poremećaje, ako je samokontrola slaba, mogu se razviti ponašanja vezana uz „*acting out*“ kao što je agresija.

U periodu rane adolescencije pubertetske promjene mogu biti izvor poteškoća u prilagodbi nekih adolescenata zbog intenzivnih promjena u tjelesnom, kognitivnom, emocionalnom i socijalnom funkcioniranju. Istraživanja pokazuju da se s tjelesnim promjenama u pubertetu mijenja način doživljavanja sebe i odnosa s drugima, kao i način na koji se drugi odnose i doživljavaju mladu osobu (pregled radova u Keresteš i sur., 2010). O ulozi ranog nasuprot kasnom sazrijevanju u emocionalnoj i socijalnoj prilagođenosti adolescenata postoje empirijski podaci, odnosno rezultati istraživanja pokazuju kako je rano pubertalno sazrijevanje povezano s delinkvencijom (Haynie, 2003), eksternaliziranim problemima (Ge i sur., 2003), ranom seksualnom aktivnošću (Kaltiala-Heino i sur., 2003) i depresijom (Ge i sur., 2003; Kaltiala-Heino i sur., 2003).

Pored osobnih karakteristika djeteta i obiteljski čimbenici imaju značajnu ulogu u objašnjenju dječje prilagodbe. U okviru ovog istraživanja usmjerit će se na varijable koje pridonose emocionalnoj klimi u obitelji, a očituju se u roditeljskom ponašanju prema djetetu i emocionalnoj kvaliteti bračnog odnosa.

Općenito, bolju prilagodbu imaju djeca koja su uspostavila sigurnu privrženost s roditeljima, te koja procjenjuju da su im roditelji emocionalno topli i umjereno kontrolirajući (Cummings i sur., 2000). U istraživanjima se često navode dvije temeljne dimenzije roditeljskog ponašanja u svim razvojnim razdobljima: emocionalnost i kontrola (Darling i Steinberg, 1993; Martin i Colbert, 1997; Cummings i sur., 2000). Dimenzija emocionalnosti se odnosi na emocije koje roditelj doživljava i pokazuje u svom odnosu s djetetom. Emocionalno topli roditelji prihvaćaju svoju djecu, pružaju im podršku, razumijevanje, brigu i pažnju, a emocionalno hladni roditelji zanemaruju svoje dijete, odbacuju ga, neprijateljski su raspoloženi prema njemu, te općenito pokazuju malo pozitivnih emocija u kontaktu s djetetom. Kontrola djetetovog ponašanja od strane roditelja uključuje i psihološko i bihevioralno kontroliranje (Darling i Steinberg, 1993; Cummings i sur., 2000). Psihološkom kontrolom roditelji nastoje pratiti djetetove unutarnje doživljaje, emocije i misli te primjenjuju niz odgojnih postupaka koji ne pogoduju razvoju djetetove psihološke nezavisnosti. Psihološka kontrola je često posljedica prikrivene agresije i očituje se kao manipuliranje djetetovim ponašanjem kritiziranjem, stvaranjem osjećaja krivnje te omalovažavanjem djetetovih osjećaja. Upravo ova dimenzija roditeljskog ponašanja je osobito nepovoljna u periodu adolescencije kada dijete intenzivno teži nezavisnosti od roditelja i kada bi roditelji trebali poticati psihološku nezavisnost djeteta. Rezultati velikog broja istraživanja pokazuju da dimenzije roditeljskog ponašanja emocionalnost i kontrola imaju važan utjecaj na dječji razvoj i prilagodbu, a psihološka kontrola od strane roditelja je pri tom konzistentni prediktor internaliziranih simptoma (depresije, poremećaja hranjenja, usamljenosti), eksternaliziranih problema (delinkvencije), lošijeg školskog postignuća, uporabe droge i somatskih simptoma (Barber i sur., 1994; Barber, 1996; Herman i sur., 1997; Pettit i sur., 2001; Stolz i sur., 2005; Caron i sur., 2006; Macuka, 2007b). Novija istraživanja razmatranja važnosti odnosa s roditeljima sve češće promatraju odvojeno ulogu majki i očeva. Postojanje različitih efekata roditeljstva majki i očeva ovisno o rodu djeteta može se interpretirati u skladu s razlikama u očekivanjima i socijalizaciji djevojčica i dječaka (McKinney i Renk, 2008). Majke i očevi mogu se različito ponašati prema svojim kćerima ili sinovima što može rezultirati i različitim ishodima u njihovu razvoju (Bezinović i Smojver-Ažić, 2000).

Nadalje, potrebno je naglasiti da i odnosi među odraslim osobama značajno doprinose emocionalnoj klimi u obitelji te se u istraživanjima navode značajni odnosi bračnog sukoba i problema u prilagodbi djece (Grych i sur., 2003; Harold i sur., 2007). Teorijski modeli u ovom području (Grych i Fincham, 1990; Davies i Cummings, 1994; Harold i Conger, 1997) sugeriraju da su efekti sukoba među roditeljima na djecu određeni preko narušavanja odnosa roditelj-dijete. Roditelji koji su u konfliktnom braku obično su neprijateljski usmjereni i agresivni prema djeci te manje odgovaraju na potrebe djece. Sukobi među roditeljima mogu utjecati na dijete na dvostruki način, direktno kada je dijete izravno uključeno u sukob ili indirektno, mijenjajući roditeljsko ponašanje. Važno je istaknuti kako utjecaj roditeljskog sukoba na djecu ovisi o tome kako dijete interpretira njegovo značenje i implikacije za vlastitu dobrobit. Kada djeca postaju

du roditeljima, ona rade različite

svjesna sukoba me

važne procjene percepcije prijetnje izloženosti sukobu, procjene efikasnosti suočavanja i doživljavanja krivnje, odnosno stupnja u kojem djeca okrivljuju sebe za pojavljivanje sukoba među roditeljima.

U okviru ovog istraživanja glavni cilj je ispitati ulogu individualnih karakteristika djeteta (rod djeteta, temperament i pubertalni status) i obiteljskih čimbenika (dimenzije roditeljskog ponašanja i roditeljskog sukoba) u objašnjenju problema internaliziranog i eksternaliziranog tipa. U kontekstu navedenih istraživačkih nalaza u ovom području postavljeno je nekoliko hipoteza. Očekuje se da će djevojčice postići više rezultate na skali internaliziranih simptoma i niže rezultate na skali eksternaliziranih simptoma u odnosu na dječake. Kada je riječ o doprinosu temperamenta djeteta objašnjenju zasebnih problema, očekuje se da će više internaliziranih i eksternaliziranih problema imati djeca koja postižu visoke razine negativne afektivnosti i niske razine samokontrole. S obzirom da tjelesno sazrijevanje ima važnu ulogu u raznim aspektima razvoja mladih i da su u ranoj adolescenciji pubertalne promjene najintenzivnije, pretpostavlja se da će rano pubertalno sazrijevanje biti povezano s većom zastupljenošću problema. Nadalje, s obzirom na moguću različitu ulogu majki i očeva u objašnjenju dječje psihosocijalne prilagodbe, u okviru ovog istraživanja će se njihova uloga zasebno razmatrati. Pretpostavlja se da će djeca

koja procjenjuju da im roditelji pružaju emocionalnu podršku imati manje problema internaliziranog i eksternaliziranog tipa. S druge strane, očekuju se da će djeca koja procjenjuju više razine odbacivanja od strane roditelja i povećanu kontrolu ponašanja, veću učestalost sukoba među roditeljima i veću prijetnju i samookrivljavanje za sukobe roditelja, izvijestiti o više teškoća internaliziranog i eksternaliziranog tipa.

METODA

Ispitanici

Istraživanje je provedeno na uzorku od 562 učenika sedmih i osmih razreda osnovne škole iz Zadra. U ispitivanju je sudjelovalo 280 učenica i 282 učenika prosječne dobi 13 godina ($M=12.99$, $sd=0.70$). Ispitivanje je provedeno anonimno i grupno za vrijeme redovne nastave u školi nakon što su ravnatelj škole i roditelji dali suglasnost za sudjelovanje djeteta u ispitivanju.

Mjerni instrumenti

Skala samoprocjene ponašanja mladih – YSR (Achenbach i Rescorla, 2001)

U ovom istraživanju je za ispitivanje dječjih internaliziranih i eksternaliziranih problema korištena Skala samoprocjene ponašanja mladih (YSR - Youth Self-Report, Achenbach i Rescorla, 2001). Djeca su procjenjivala svoje ponašanje i doživljavanje na 112 čestica koje čine 8 sindromnih skala: povučenost, anksioznost/depresivnost, tjelesne poteškoće, socijalni problemi, problemi mišljenja, problemi pažnje, kršenje pravila (delinkventno ponašanje) i agresivno ponašanje. *Dimenziju internaliziranih problema* sačinjavaju skale koje se odnose na psihološke teškoće usmjerene na pojedinca i pretjerano kontrolirajuća ponašanja, a to su skale povučenosti, anksioznosti/depresivnosti i tjelesnih poteškoća (primjer čestica: „povučen sam, nastojim se držati po strani“, „nesretan sam, tužan ili potišten“). *Dimenziju eksternaliziranih problema* obuhvaćaju neprilagođena ponašanja u različitim situacijama, koja stvaraju probleme drugima u djetetovoj okolini, odnosno negativno djeluju na djetetovu okolinu. Tu pripadaju skale agresivnosti i skala kršenja pravila (delinkventnog ponašanja)

(primjer čestica: „kršim pravila kod kuće, u školi i drugdje“, „često zadirkujem druge“). Ispitanici daju svoj odgovor na skali od tri stupnja (0- nije točno, 1- ponekad ili djelomično točno i 2- potpuno točno). U ovom istraživanju ispitana je prisutnost internaliziranih i eksternaliziranih skupina problema kod djece te su dobiveni zadovoljavajući koeficijenti pouzdanosti izraženi Cronbach alfa za pojedine skale. Za skalu internaliziranih problema koeficijent pouzdanosti na cijelom uzorku ispitanika iznosi 0.88, a za skalu eksternaliziranih problema 0.90.

Skala percepcije roditeljskog ponašanja (Macuka, 2007a)

Skalom percepcije roditeljskog ponašanja - SPRP ispituje se percepcija ponašanja roditelja od strane djece i adolescenata na dimenziji emocionalnosti i kontrole. Sadrži 25 tvrdnji koje zahvaćaju temeljne dimenzije roditeljskog ponašanja *emocionalnost* (prihvatanje i odbacivanje) i *kontrolu*. Emocionalnost uključuje ukupno 15 tvrdnji koje se odnose na emocije koje roditelji izražavaju u odnosu s djetetom u različitim situacijama, a zasebno se boduje rezultat na subskali prihvaćanje (7 tvrdnji, primjer: „Pružam mi sigurnost“) i subskali odbacivanje (8 tvrdnji, primjer: „Imam osjećaj kao da me ne primjećuje“). Subskala kontrola se odnosi na kontrolu ponašanja djeteta tj. postupke kojima se roditelji služe kako bi modificirali ponašanja i doživljavanje djeteta (10 tvrdnji, primjer: „Često me ucjenjuje ako se ne držim njegovih pravila ponašanja“). Svako dijete ispunjava dva identična oblika upitnika, jedan je za procjenu majčinog, a jedan za procjenu očevog ponašanja prema njemu. Utvrđena pouzdanost izražena Cronbach alfa u ovom istraživanju za subskalu prihvaćanje iznosi 0.76 za procjenu majčinog prihvaćanja i 0.75 za procjenu očevog prihvaćanja, 0.73 za procjenu majčinog odbacivanja i 0.74 za procjenu očevog odbacivanja. Za subskalu kontrola pouzdanosti iznose 0.79 za procjenu majčine kontrole i 0.79 za procjenu očeve kontrole.

Skala dječje percepcije sukoba među roditeljima (Children's Perception of Interparental Conflict Scale – CPIC; Grych, Seid i Fincham, 1992, adaptirana verzija Macuka, 2011)

Adaptirana hrvatska verzija Skale dječje percepcije sukoba među roditeljima (Macuka, 2011) sastoji se od 45 čestica koje mjere dimenzije sukoba među

roditeljima i dječju reakciju i interpretaciju roditeljskog sukoba preko 9 subskala (učestalost sukoba, intenzitet sukoba, razrješenje sukoba, sadržaj sukoba, percipirana prijetnja, efikasnost suočavanja, samookrivljavanje, triangulacija i stabilnost) koje definiraju tri zasebne dimenzije roditeljskog sukoba. Ukupni rezultati mogu se izračunati za svaku dimenziju na osnovu prosjeka rezultata pripadajućih čestica. Dimenzija *značajke sukoba* uključuje 23 čestice iz subskale frekvencije sukoba, intenzitet sukoba, razrješenja sukoba i stabilnosti sukoba. Utvrđena je visoka pouzdanost ove dimenzije (Cronbach alpha iznosi 0.88, primjer čestice: „često vidim svoje roditelje kako se svađaju”), a viši rezultat na ovoj dimenziji odražava sukob koji se često javlja i uključuje visoke razine neprijateljstva i agresije te je slabo razriješen i stabilan. Druga dimenzija *samookrivljavanje* uključuje ukupno 8 čestica iz subskala sadržaj sukoba i samookrivljavanje te ispituje stupanj u kojem djeca krive sebe za pojavljivanje sukoba (Cronbach alpha iznosi 0.81, primjer čestice: „obično sam ja kriv kada se moji roditelji svađaju”). Treća dimenzija sukoba *prijetnja* uključuje ukupno 14 čestica koje se odnose na skalu percipirane prijetnje, efikasnosti suočavanja i triangulacije te ukazuje na stupanj u kojem djeca osjećaju prijetnju zbog roditeljskog sukoba, rastrganost zbog uvlačenja u sukob od strane roditelja te njihove sposobnosti nošenja s bračnim sukobima (Cronbach alpha iznosi 0.84, primjer čestice: „kada se moji roditelji svađaju, brinem se da bi se mogli razvesti”). Zadatak ispitanika je da procijene koliko se pojedina tvrdnja odnosi na njihovo doživljavanje sukoba među roditeljima zaokruživanjem odgovarajućeg broja na skali Likertova tipa od tri stupnja (1- netočno, 2- djelomično točno i 3- točno).

Upitnik temperamenta u ranoj adolescenciji
(Ellis i Rothbart, 2001, adaptirana verzija Macuka, 2011)

Za ispitivanje karakteristika dječjeg temperamenta korištena je adaptirana verzija *Upitnika temperamenta u ranoj adolescenciji* (Macuka, 2011) koji mjeri različite karakteristike temperamenta kao što su samoregulacija, reaktivnost i emocionalnost djece u dobi od 9 do 15 godina. U ovom istraživanju su uzete u obzir dvije dimenzije temperamenta: samokontrola i negativna afektivnost. Dimenzija *samokontrole* sadrži 13 čestica i uključuje subskala

le pažnje tj. kapacitet za usmjeravanje i skretanje pažnje, kontrole aktivacije tj. kapacitet za izvođenje akcije kada postoji snažna tendencija da se ona izbjegne i inhibitornu kontrolu tj. sposobnost planiranja i kontroliranja neprikladnih odgovora (primjer čestice: „Uglavnom nikad ne dovršim ono što sam započeo”). Viši rezultat na ovoj dimenziji ukazuje na veću sposobnost usmjeravanja pažnje, kontrolu aktivacije i kontrolu neprikladnih odgovora. Utvrđen koeficijent unutarnje pouzdanosti (Cronbach alpha) iznosi zadovoljavajućih 0.73. Dimenzija *negativne afektivnosti* uključuje 13 čestica subskale ljutnje i straha koje opisuju iritabilnost, ljutnju ili frustraciju tj. intenzitet negativnog afekta povezan s prekidanjem postizanja cilja i razinu straha tj. neugodan afekt povezan s anticipacijom stresa. Viši rezultat na dimenziji negativne afektivnosti ukazuje na veći stupanj iritabilnosti i ljutnje izazvane prekidanjem postizanja cilja i visoku razinu straha (primjer čestice: „Ljuti me kada me ljudi prekidaju dok pričam”). Utvrđen koeficijent unutarnje pouzdanosti (Cronbach alpha) iznosi 0.70. Utvrđeni koeficijenti unutarnje pouzdanosti (Cronbach alpha) za pojedinačne skale negativne afektivnosti – skale straha i ljutnje iznose 0.58 za skalu straha sa 6 čestica, te 0.70 za skalu ljutnje s ukupno 7 čestica.

Skala pubertalnog razvoja

(Petersen i sur., 1988, adaptirana verzija Keresteš, Brković i Kuterovac-Jagodić, 2010)

Skala pubertalnog razvoja predstavlja subjektivnu mjeru pubertalnog sazrijevanja. Sastoji se od pet pitanja, tri pitanja su zajednička djevojčicama i dječacima i odnose se na procjenu naglog rasta u visinu, procjenu promjena na koži i tjelesne dlakavosti. Preostala dva pitanja su različita za djevojčice i dječake, dječaci imaju pitanja o dlačicama na licu i promjenama glasa, a djevojčice o rastu grudi i menarhi (primjer pitanja: „Jesi li primijetila promjene na svojoj koži, posebno pojavu bubuljica, prištića ili masnoće?”). U ovom istraživanju se za svako dijete izračunao apsolutni pubertalni status koji predstavlja ukupni rezultat na skali izražen kao aritmetička sredina odgovora na pet pitanja i odnosi se na apsolutnu razinu tjelesnih promjena koju je pojedinac dosegao u promatranom trenutku. Pouzdanost Skale pubertalnog razvoja na uzorku djevojčica izražena Cronbach alphasom iznosi 0.69, a na uzorku dječaka 0.67.

REZULTATI

Deskriptivni pokazatelji i korelacijske analize

S obzirom da je rod djeteta relevantan čimbenik u prilagodbi, analizirale su se razlike u zastupljenosti problema internaliziranog i eksternaliziranog tipa kod djevojčica i dječaka. Utvrđene su pretpostavljene značajne razlike u zastupljenosti internaliziranih problema ($M(sd)_{\text{dječaci-inter.problemi}} = 11.55 (7.56)$, $M(sd)_{\text{djevojčice-inter.problemi}} = 13.52 (9.14)$, $t = -2.78$, $p < .01$) i eksternaliziranih problema ($M(sd)_{\text{dječaci-ekster.problemi}} = 14.64 (8.97)$, $M(sd)_{\text{djevojčice-ekster.problemi}} = 11.80 (8.38)$, $t = 3.89$; $p < .01$) između djevojčica i dječaka. Internalizirani problemi su nešto više zastupljeni kod djevojčica, a eksternalizirani problemi nešto više kod dječaka. Za utvrđivanje veličine rodni razlika izračunao se i Cohenov d koeficijent, koji na skali internaliziranih simptoma iznosi $d = -0.24$, a na skali eksternaliziranih simptoma $d = 0.33$ i ukazuje nam da je veličina rodni razlika u navedenim simptomima relativno mala. S obzirom je razlika između djevojčica i dječaka u pojedinim problemima ipak statistički značajna,

pretpostavljene relacije među pojedinim mjerenim konstruktima u ovom istraživanju su analizirane zasebno za dječake i djevojčice. U Tablici 1. prikazani su koeficijenti bivarijantnih korelacija među svim analiziranim varijablama u ovom istraživanju utvrđenih na uzorku dječaka ($N=282$, ispod dijagonale) i uzorku djevojčica ($N=280$, iznad dijagonale).

Iz tablice interkorelacije može se vidjeti kako s internaliziranim i eksternaliziranim problemima dječaka i djevojčica značajno korelira dimenzija temperamenta samokontrola, pri čemu djeca koja imaju više razine samokontrole imaju manje teškoća internaliziranog i eksternaliziranog tipa. Nadalje, internalizirani problemi dječaka su značajno povezani s dimenzijom temperamenta - negativna afektivnost, a skale nižeg reda ove dimenzije ljutnja i strah imaju značajne korelacije s internaliziranim i eksternaliziranim problemima dječaka, odnosno dobiveni rezultati ukazuju da dječaci koji procjenjuju više razine negativne afektivnosti (straha i ljutnje) imaju više razine internaliziranih problema, a dječaci koji su skloniji ljutnji, ali manje bojažljivi imaju više razine eksternaliziranih problema. Kod

Tablica 1. Deskriptivni podaci i korelacije ispitivanih varijabli na uzorku dječaka ($N=282$) i djevojčica ($N=280$) (korelacije iznad dijagonale se odnose na djevojčice, a ispod dijagonale na dječake)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1. samokontrola		-.21	-.26	-.07	-.36	-.49	.26	-.26	-.43	.30	-.29	-.29	-.27	-.30	-.29	-.02
2. negativna afektivnost	.17		(.84)	(.75)	.38	.22	-.02	.10	.22	-.14	.15	.22	.23	.08	.38	-.02
3. negativna afektivnost - ljutnja	.08	(.86)		.26	.33	.39	-.14	.20	.30	-.23	.23	.26	.27	.15	.32	.06
4. negativna afektivnost - strah	.22	(.78)	.35		.27	-.08	.13	-.06	.03	.04	-.02	.08	.08	-.03	.27	-.10
5. internalizirani problemi	-.24	.30	.25	.24		.57	-.25	.34	.43	-.36	.40	.27	.35	.27	.47	.03
6. eksternalizirani problemi	-.44	.01	.14	-.15	.42		-.40	.45	.53	-.41	.46	.32	.46	.45	.38	.13
7. prihvaćanje - majka	.28	.18	.11	.18	-.16	-.28		-.51	-.35	.62	-.30	-.21	-.24	-.21	-.15	-.11
8. odbacivanje - majka	-.24	.01	.02	-.01	.36	.23	-.27		.48	-.35	.66	.29	.35	.26	.31	-.01
9. kontrola - majka	-.25	.07	.13	-.02	.35	.36	-.16	.52		-.32	.39	.57	.34	.40	.37	.03
10. prihvaćanje - otac	.25	.14	.10	.13	-.13	-.27	.69	-.17	-.15		-.57	-.41	-.40	-.32	-.29	-.15
11. odbacivanje - otac	-.27	-.05	.00	-.10	.34	.30	-.19	.66	.42	-.32		.50	.48	.32	.42	.05
12. kontrola - otac	-.30	-.00	.02	-.03	.34	.42	-.19	.42	.61	-.21	.58		.37	.40	.32	.08
13. značajke sukoba	-.30	.08	.07	.06	.28	.29	-.19	.34	.33	-.22	.35	.35		.39	.67	.13
14. samookrivljavanje	-.22	.04	.02	.04	.21	.31	-.23	.30	.39	-.26	.29	.38	.50		.27	.10
15. percipirana prijateljstva	-.20	.26	.22	.20	.34	.23	.00	.20	.26	-.05	.17	.22	.58	.44		-.00
16. pubertalni status	-.11	-.02	-.01	-.02	.02	.15	-.08	.15	.14	-.06	.11	.20	-.04	-.02	-.12	
M djevojčice	3.50	3.17	3.25	3.06	13.52	11.80	2.57	1.26	1.48	2.36	1.32	1.39	1.45	1.26	1.48	2.63
sd djevojčice	0.53	0.56	0.72	0.69	9.14	8.38	0.39	0.30	0.36	0.42	0.33	0.32	0.33	0.27	0.36	0.45
M dječaci	3.38	3.01	3.23	2.74	11.55	14.64	2.44	1.37	1.58	2.39	1.42	1.51	1.48	1.41	1.46	2.28
sd dječaci	0.56	0.59	0.73	0.69	7.56	8.97	0.41	0.39	0.43	0.38	0.35	0.35	0.28	0.36	0.31	0.49

Napomena: zatamnjene koeficijenti korelacija su značajni na razini od .05; koeficijenti korelacije između negativne afektivnosti i subkala straha i ljutnje su visoki jer je riječ o spurioznim korelacijama, te su navedene u zagradama (skala negativne afektivnosti uključuje subskale straha i ljutnje)

djevojčica negativna afektivnost značajno pozitivno korelira s internaliziranim i eksternaliziranim problemima, a pri tom skala nižeg reda negativne afektivnosti ljutnja ima značajne korelacije s internaliziranim i eksternaliziranim problemima djevojčica, a skala straha samo s internaliziranim problemima djevojčica. Dobivene korelacije ukazuju da djevojčice koje procjenjuju više razine negativne afektivnosti (straha i ljutnje) imaju više razine internaliziranih problema, a djevojčice sklonije ljutnji imaju više razine eksternaliziranih problema. Nadalje, internalizirani i eksternalizirani problemi dječaka i djevojčica značajno koreliraju sa svim mjerenim varijablama emocionalne klime obitelji. Rezultati ukazuju da manje problema imaju djevojčice i dječaci koji percipiraju više prihvatanja oba roditelja te manje odbacivanja i kontrole od strane roditelja te oni koji procjenjuju da su sukobi među roditeljima rjeđi i manje agresivni, navode manju prijetnju i samookrivljavanje za sukobe među roditeljima. Eksternalizirani problemi dječaka i djevojčica značajno pozitivno koreliraju s pubertalnim statusom, pri čemu dječaci i djevojčice zrelijeg pubertalnog statusa navode više teškoća eksternaliziranog tipa.

Hijerarhijske regresijske analize

Kako bi se ispitao zaseban doprinos osobnih i obiteljskih varijabli u objašnjenju prilagodbe mladih adolescenata, provedene su zasebne hijerarhijske regresijske analize na uzorku djevojčica i dječaka. Odnosno, provedene su četiri analize, posebno za djevojčice i dječake te internalizirane i eksternalizirane probleme, u kojima su provjereni doprinosi četiri skupine prediktora - individualnih karakteristika djeteta i varijabli koje čine emocionalnu klimu u obitelji (dimenzije roditeljskog ponašanja majke, dimenzije roditeljskog ponašanja očeva i dimenzije roditeljskog sukoba). Prvi blok varijabli čine individualne karakteristike djeteta (dimenzije temperamenta: samokontrola i negativna afektivnost (strah i ljutnja) te pubertalni status), drugi blok čine varijable roditeljskog ponašanja majke (prihvatanje, odbacivanje i kontrola), treći blok čine varijable roditeljskog ponašanja očeva (prihvatanje, odbacivanje i kontrola), a četvrti blok dimenzije roditeljskog sukoba (značajke sukoba, samookrivljavanje i prijetnja).

U Tablici 2. prikazani su rezultati hijerarhijske regresijske analize provedene zasebno na uzorku dječaka i djevojčica s internaliziranim proble-

Tablica 2. Rezultati hijerarhijske regresijske analize s dječjim *internaliziranim problemima* kao kriterijskom varijablom te individualnim karakteristikama djeteta i varijabli emocionalne klime u obitelji kao prediktorima na uzorku dječaka ($N=282$) i djevojčica ($N=280$)

Prediktori	Internalizirani problemi - dječaci			Internalizirani problemi - djevojčice		
	Beta	ΔR^2	R^2	Beta	ΔR^2	R^2
1. Individualne karakteristike djeteta						
Samokontrola	-.141*		.176**	-.099		.225**
Negativna afektivnost - ljutnja	.139*			.078		
Negativna afektivnost - strah	.227**			.203**		
Pubertalni status	-.050			.025		
2. Emocionalna klima u obitelji						
prihvatanje - majka	-.134	.115**	.290**	.002	.099**	.325**
odbacivanje - majka	.109			.030		
kontrola - majka	.101			.233**		
prihvatanje - otac	.028	.022*	.312**	-.153	.047**	.372**
odbacivanje - otac	.139			.143		
kontrola - otac	.107			.146*		
Značajke sukoba	-.042	.022*	.334**	-.063	.032**	.403**
Samookrivljavanje	-.074			.057		
Prijetnja	.191**			.235**		

* $p < .05$ ** $p < .01$

Napomena: ΔR^2 = doprinos pojedine grupe prediktora objašnjenju varijanci

R^2 = ukupni doprinos objašnjenju varijanci

Prikazane su vrijednosti beta-koeficijentata u zadnjem koraku HRA

mima kao kriterijskom varijablom. Individualne karakteristike dječaka su u prvom koraku uspjele objasniti 17.6% varijance, a varijable emocionalne klime dodatnih 16% (pri čemu su zaseban značajan doprinos ostvarile zasebne dimenzije roditeljskog ponašanja majki i očeva te dimenzije sukoba među roditeljima). Preciznije, dimenzije temperamenta značajno doprinose objašnjenju internaliziranih problema dječaka kao i percipirana prijetnja zbog sukoba među roditeljima. Odnosno, dobiveni rezultati ukazuju da dječaci koji imaju slabiju samokontrolu i više su skloni ljutnji i strahu te doživljavaju veću prijetnju zbog sukoba među roditeljima imaju više teškoća internaliziranog tipa. Kod djevojčica su individualne karakteristike objasnile 22.5% varijance, a varijable emocionalne klime značajnih dodatnih 18%. Od individualnih karakteristika djevojčica, jedino je subskala dimenzije negativne afektivnosti – strah ostvarila značajan doprinos, a dobiveni rezultat ukazuje da djevojčice sklonije strahu imaju više internaliziranih problema. Među varijablama emocionalne klime u obitelji značajan doprinos u objašnjenju internaliziranih problema djevojčica ostvarile su majčina i očeva kontrola te

percipirana prijetnja. Dobiveni rezultat ukazuje da djevojčice koje procjenjuju viši stupanj majčine i očeve kontrole te doživljavaju veću prijetnju zbog sukoba među roditeljima imaju više teškoća internaliziranog tipa.

U Tablici 3. prikazani su rezultati hijerarhijske regresijske analize zasebno provedeni na uzorku dječaka i djevojčica s eksternaliziranim problemima kao kriterijskom varijablom. Od individualnih karakteristika u prvom koraku analize kod dječaka i djevojčica su značajni doprinosi ostvarile dimenzije temperamenta samokontrola i negativna afektivnost (strah i ljutnja). Dobiveni rezultati ukazuju da više eksternaliziranih problema imaju dječaci i djevojčice slabije samokontrole koji su podložniji ljutnji, ali manje bojažljivi. Nakon kontrole varijabli individualnih karakteristika kod dječaka, varijable roditeljskog ponašanja majki i očeva značajno povećavaju postotak objašnjene varijance eksternaliziranih problema dječaka, a pri tom je jedino očeva kontrola ostvarila samostalan značajan doprinos. Odnosno više eksternaliziranih problema imaju dječaci koji procjenjuju da ih očevo više kontroliraju. Ukupno su osobni i obiteljni

Tablica 3. Rezultati hijerarhijske regresijske analize s dječjim *eksternaliziranim problemima* kao kriterijskom varijablom te individualnim karakteristikama djeteta i varijabli emocionalne klime u obitelji kao prediktorima na uzorku *dječaka* (N=282) i *djevojčica* (N=280)

Prediktori	Eksternalizirani problemi - dječaci			Eksternalizirani problemi - djevojčice		
	Beta	ΔR ²	R ²	Beta	ΔR ²	R ²
1. Individualne karakteristike djeteta						
Samokontrola	-.272**		.253**	-.211**		.353**
Negativna afektivnost - ljutnja	.195**			.211**		
Negativna afektivnost - strah	-.142*			-.125*		
Pubertalni status	.085			.045		
2. Emocionalna klima u obitelji						
prihvaćanje - majka	-.097	.068**	.321**	-.138*	.126**	.479**
odbacivanje - majka	-.077			-.003		
kontrola - majka	.079			.235**		
prihvaćanje - otac	-.050	.037*	.357**	.025	.026*	.505**
odbacivanje - otac	.035			.179*		
kontrola - otac	.187*			.159*		
Značajke sukoba	.017	.015	.372**	.139*	.049*	.554**
Samookrivljavanje	.098			.184*		
Prijetnja	.062			.013		

*p<.05 ** p<.01

Napomena: ΔR^2 = doprinos pojedine grupe prediktora objašnjenju varijanci

R^2 = ukupni doprinos objašnjenju varijanci

Prikazane su vrijednosti beta-koeficijenta u zadnjem koraku HRA

ski čimbenici objasnili 37.2% varijance eksternaliziranih problema dječaka. Na uzorku djevojčica zasebno uvedene varijable roditeljskog ponašanja majki i očeva kao i dimenzije roditeljskog sukoba ostvaruju zasebne značajne doprinose objašnjenju eksternaliziranih problema djevojčica. Završna regresijska jednadžba pokazuje da je osobnim i obiteljskim čimbenicima moguće objasniti 55.4% varijance eksternaliziranih problema djevojčica, a značajni prediktori su prihvaćanje i kontrola majke, odbacivanje i kontrola oca te značajke sukoba i samookrivljavanje. Dobiveni rezultat ukazuje da djevojčice koje procjenjuju da ih majke manje prihvaćaju i više kontroliraju, očevi više odbacuju i kontroliraju, te procjenjuju da su sukobi među roditeljima česti i agresivni i više se samookrivljavaju za nastale sukobe među roditeljima imaju više eksternaliziranih problema.

RASPRAVA

U ovom istraživanju se ispitivao doprinos nekih osobnih karakteristika djeteta (rod, temperament, pubertalni status) te obiteljskih čimbenika (koji u ovom istraživanju uključuju dječju percepciju roditeljskog ponašanja majki i očeva i dječju percepciju i interpretaciju sukoba među roditeljima) objašnjenju prilagodbe mladih adolescenata. Među individualnim karakteristikama djeteta posebno se kontrolirao rod djeteta s obzirom da adolescencija predstavlja vrijeme posebnog rizika za nastupanje internaliziranih problema kod djevojaka te eksternaliziranih problema kod dječaka. Dobiveni rezultati ovog istraživanja su konzistentni drugim istraživanjima koji također navode da su internalizirani problemi nešto više zastupljeni kod djevojčica, a eksternalizirani problemi nešto više kod dječaka (Cicchetti i Toth, 1998; Zahn-Waxler i sur., 2000; Cole i sur., 2002; Archer, 2004; Ormel i sur., 2005). Stoga su analize doprinosa osobnih i obiteljskih varijabli u predikciji problema internaliziranog i eksternaliziranog tipa u ovom istraživanju zasebno analizirane na uzorku djevojčica i dječaka. Kada je riječ o rodnom razlikama, Ormel i suradnici (2005) navode da se konzistentno utvrđuju razlike u internaliziranim simptomima u korist djevojčica, koje osobito rastu od 13 do 15 godine. Prema modelu koji nude Cyranowski i suradnici (2000), kojim se nastoje objasniti rodne razlike u internalizira-

nim simptomima, ističu se različiti čimbenici koji doprinose internaliziranim teškoćama kod djevojčica osobito prilikom tranzicije u adolescenciju. Autori navode da su značajni čimbenici za razvoj teškoća nesigurna privrženost s roditeljima, inhibicija ponašanja i loše vještine suočavanja. Ujedno, navodi se da teškoće koje su češće u periodu tranzicije iz djetinjstva u adolescenciju povećavaju anksioznost kod djevojčica što u kombinaciji s nesigurnom privrženosti s roditeljima i lošim vještinama suočavanja dovodi do povećane vulnerabilnosti za internalizirane simptome, naročito kada su djevojčice suočene s negativnim stresnim životnim događajima koje imaju interpersonalne posljedice, kao što je gubitak prijatelja ili isključivanje iz vršnjačke grupe. Kada je riječ o eksternaliziranim problemima i rodnim razlikama Mash i Barkley (2003) navode kako se malo studija bavilo proučavanjem bihevioralnih problema kod djevojčica i to vjerojatno zbog percepcije da su poremećaji znatno češći kod dječaka nego kod djevojčica. Iako dječaci u raznim kulturama iskazuju više impulzivnosti, borbenosti i drugih nekontroliranih ponašanja nego djevojčice, Achenbach i suradnici (1997) smatraju da su rodne razlike općenito male. Istraživanja naglašavaju razlike u vrsti agresije koja se javlja u periodu adolescencije. Tako Crick (1996) navodi kako su eksternalizirani problemi zastupljeniji kod dječaka kada je riječ o otvorenim oblicima agresivnosti, uključujući fizičko nasilje, dok se drugi oblici agresivnosti koji su usmjereni prema odnosima s drugima, poput ogovaranja i ignoriranja, češće pojavljuju kod djevojčica. Prema nekim autorima iako dječaci više ispoljavaju direktnu agresiju u odnosu na djevojčice, indirektni oblici agresije mogu biti uobičajeniji za djevojčice nego dječake (Crick, 1996). U ovom istraživanju mjera agresivnog ponašanja uključuju nasilje u različitim situacijama, kršenje pravila kod kuće i u školi, odnosno odnosi se na otvorene oblike agresivnosti koji su ipak zastupljeniji kod dječaka.

Osim konzistentnih rodni razlika u problemima internaliziranog i eksternaliziranog tipa, u području istraživanja prilagodbe adolescenata utvrđeno je da je jedna od značajnih promjena karakteristična za period adolescencije povećana učestalost i intenzitet negativnih emocija koje mogu prethoditi problemima (Flannery i sur., 1993). Isto

tako, normativna povećanja u traženju autonomije i istovremeno povećanje provođenja vremena odvojeno od roditelja i drugih odraslih osoba znači da adolescenti prolaze kroz sve više emocionalno izazovnih situacija samostalno. S obzirom na povećanu učestalost i intenzitet negativnih emocija u razdoblju rane adolescencije koja može potaknuti probleme u psihosocijalnoj prilagodbi, opravdanim se pri utvrđivanju etiologije problema činilo zahvatiti dimenzije temperamenta koje se odnose na sklonost doživljavanja i izražavanja negativnih emocija (negativna afektivnost) kao i sposobnost kontrole ponašanja potaknutih emocijama (samo-kontrola). Odnosno, karakteristike temperamenta djeteta, osobito izražena negativna afektivnost i slabija samokontrola imaju važnu ulogu u određivanju stupnja ranjivosti odnosno prilagođenosti adolescenata. Na primjer, problemi povećane emocionalne osjetljivosti vjerojatno su naglašeni kod pojedinaca s visokim razinama negativne afektivnosti (Calkins i Fox, 2002; Lonigan i sur., 2003). Ovo istraživanje potvrđuje kako u razdoblju rane adolescencije karakteristike dječjeg temperamenta imaju važnu ulogu u objašnjenju problema internaliziranog i eksternaliziranog tipa. Preciznije, utvrđeni značajni prediktori internaliziranih problema dječaka su samokontrola i negativna afektivnost (strah i ljutnja), a internaliziranih problema djevojčica negativna afektivnost (strah). Odnosno, dječaci koji imaju slabiju samokontrolu i više su skloni ljutnji i strahu te djevojčice koje su bojažljivije imaju više teškoća internaliziranog tipa. Dobiveni rezultati o prediktivnoj značajnosti emocije ljutnje u objašnjenju internaliziranih problema jedino kod dječaka se mogu povezati s navodima o drukčijoj rodnoj manifestaciji internaliziranih simptoma kod dječaka (Gjerde i sur., 1991; Vulić-Prtorić, 2003). Odnosno, internalizirane simptome dječaci često manifestiraju kroz impulzivna i agresivna ponašanja u odnosu na djevojčice koje se više povlače u sebe, a osnova takvog ponašanja može biti nemogućnost adekvatne regulacije ljutnje. Zasebne dimenzije temperamenta značajno doprinose objašnjenju i eksternaliziranih dječjih problema. Utvrđeni značajni prediktori eksternaliziranih problema dječaka i djevojčica su samokontrola i negativna afektivnost, više teškoća eksternaliziranog tipa imaju dječaci i djevojčice slabije samokontrole koji su podložniji ljutnji, ali

manje bojažljivi. Zaključno, crte nižeg reda reaktivnog faktora temperamenta – negativne afektivnosti imaju različitu ulogu u objašnjenju problema internaliziranog i eksternaliziranog tipa. Djeca koja iskazuju više ljutnje ili frustracije, ali su ujedno i manje bojažljiva, iskazuju više eksternaliziranih problema, a djeca sklonija naglašenom strahu iskazuju više internaliziranih problema. Dobiveni rezultati ovog istraživanja potvrđuju pretpostavke i u skladu su s rezultatima drugih istraživanja koja također naglašavaju ulogu temperamenta u dječjoj psihosocijalnoj prilagodbi (Eisenberg i sur., 1997; Morris i sur., 2002; Calkins i Fox, 2002; Lonigan i sur., 2003; Rothbart, 2004; Muris i Ollendick, 2005). Također, s obzirom da se u nekim istraživanjima navodi kako pubertetske promjene mogu biti izvor poteškoća u prilagodbi nekih adolescenata, odnosno da je rani pubertalni razvoj povezan s češćim internaliziranim i eksternaliziranim problemima (Negriff i sur., 2008; Haynie, 2003; Kaltiala-Heino i sur., 2003; Ge i sur., 2003) i u ovom istraživanju se kontrolirao doprinos pubertalnog statusa dječaka i djevojčica. Pretpostavilo se da promjene povezane s tjelesnim razvojem mogu stvoriti veću osjetljivost za emocionalne i ponašajne probleme. Međutim, u ovom istraživanju nije utvrđen značajan samostalni doprinos pubertalnog statusa u objašnjenju problema internaliziranog i eksternaliziranog tipa kod dječaka i djevojčica.

S obzirom da se prilagodba djece može objasniti većim brojem faktora, nakon kontrole osobnih karakteristika djeteta, ispitao se i doprinos obiteljskih čimbenika. Dobiveni rezultati su potvrdili da, nakon kontrole osobnih čimbenika, i obiteljski čimbenici također imaju važnu ulogu u objašnjenju zastupljenosti pojedinih problema dječaka i djevojčica. Rezultati ovog istraživanja pokazuju kako se neki oblici roditeljskog ponašanja majki i očeva mogu promatrati kao rizični faktori koji pridonose zastupljenosti internaliziranih i eksternaliziranih problema djece. Preciznije, u skupini varijabli koje čine emocionalnu klimu obitelji (roditeljsko ponašanje majki i očeva te percepcija i interpretacija sukoba među roditeljima) značajni prediktor internaliziranih problema dječaka je percipirana prijetnja zbog sukoba među roditeljima, a internaliziranih problema djevojčica majčina i očeva kontrola te percipirana prijetnja zbog suko-

ba među roditeljima. Rezultati ukazuju da više razine internaliziranih problema imaju dječaci koji procjenjuju veću prijetnju zbog sukoba među roditeljima, te djevojčice koje procjenjuju da ih majke i očevi u većoj mjeri kontroliraju i u većoj mjeri osjećaju prijetnju zbog sukoba roditelja. Od obiteljskih čimbenika značajni prediktori eksternaliziranih problema dječaka su očeva kontrola, a eksternaliziranih problema djevojčica majčino prihvaćanje i kontrola, očevo odbacivanje i kontrola, značajke sukoba te samookrivljavanje za sukob roditelja. Odnosno, dobiveni rezultati ukazuju da više teškoća eksternaliziranog tipa imaju dječaci koji procjenjuju da ih očevi više kontroliraju, te djevojčice koje procjenjuju da ih majke manje prihvaćaju i više kontroliraju, očevi više odbacuju i kontroliraju, te procjenjuju da su sukobi među roditeljima česti i agresivni i više se samookrivljavaju za nastale sukobe roditelja.

Kada je riječ o zasebnim dimenzijama roditeljskog ponašanja, utvrđeno je da dječja percepcija majčine i očeve kontrole predstavlja osobito rizičan čimbenik za pojavu problema kod djevojčica. Odnosno djevojčice koje percipiraju veći stupanj majčine i očeve kontrole imaju izraženije teškoće internaliziranog i eksternaliziranog tipa. Kod dječaka je očeva kontrola doprinijela objašnjenju problema eksternaliziranog tipa. Kontrola roditelja se u ovom istraživanju odnosi na kontrolu djetetovih misli, manipuliranje djetetovim ponašanjem kritiziranjem, stvaranjem osjećaja krivnje te omalovažavanjem djetetovih osjećaja i može se reći da predstavlja svojevrsan oblik psihološke kontrole nepovoljne za djetetov razvoj. Upravo takvo kontroliranje djeteta koje uključuje postupke koje roditelji koriste da bi utjecali i modificirali ponašanje i doživljavanje djeteta putem prijetnji, ispitivanja, ucjenjivanja i ismijavanja se pokazalo osobito rizičnim čimbenikom za probleme oba tipa kod djevojčica, te probleme eksternaliziranog tipa dok dječaka. I u nizu drugih istraživanja se također spominje psihološka kontrola kao značajan čimbenik u objašnjenju dječjih problema u prilagodbi (Barber i sur., 1994; Barber, 1996; Herman i sur., 1997; Stolz i sur., 2005; Caron i sur., 2006; Macuka, 2008). Nadalje, rezultati ovog istraživanja pokazali su da su značajni prediktori eksternaliziranih problema djevojčica, pored kontrole roditelja i majčino

prihvaćanje te očevo odbacivanje. Prihvaćanje i odbacivanje spada u zasebnu dimenziju roditeljstva - emocionalnost koja se odnosi na emocije koje roditelj doživljava i pokazuje u odnosu s djetetom te s jedne strane uključuje prihvaćanje, pružanje podrške, pokazivanje topline i pozitivnih emocija u odnosu s djetetom, a s druge strane uključuje zanemarivanje, odbacivanje, neprijateljstvo i hladnoću u odnosu. Djeca koja odrastaju uz roditelje koji im pružaju emocionalnu podršku često imaju manje problema u prilagodbi te je nedostatak prihvaćanja i podrške od strane roditelja povezano s neprilagođenim razvojnim ishodima kod djece poput povlačenja, agresije i poremećaja pažnje (Cummings i sur., 2000). I druga istraživanja navode da su djeca koja su češće psihološki kontrolirana od strane roditelja agresivnija u odnosu na djecu roditelja koji omogućavaju djetetu uspostavljanje psihološke autonomije (Keresteš, 2002). U ovom istraživanju je percepcija kontrole od strane roditelja osobito značajna u objašnjenju problema kod djevojčica te potvrđuje važnost percepcije vlastite autonomije djevojčica u prilagodbi. Kako period rane adolescencije obilježava intenzivno uspostavljanje neovisnog psihološkog identiteta, izgleda da je za uspješnu prilagodbu mladih adolescentica podrška procesu individuacije jako važna. Rezultati ovog istraživanja pokazuju kako su prema dječjim procjenama roditeljski postupci i majki i očeva važniji za djevojčice, tj. u većoj mjeri doprinose objašnjenju problema djevojčica. Podjednaka uloga oba roditelja u objašnjenju agresivnosti djevojčice nalazi se i u drugim istraživanjima (Bezinović i Smojver-Ažić, 2000). Potrebno je istaknuti da se s obzirom na korelacijsku prirodu istraživanja ne mogu isključiti i obrnuti odnosi između dječjih problema i roditeljskog ponašanja. Naime, iako je roditeljsko ponašanje u ovom istraživanju imalo ulogu prediktorske varijable, ostaje otvoreno pitanje da li je ono posljedica nekih obilježja i ponašanja djeteta. Primjerice, moguće je da eksternalizirani problemi djeteta dovode do pojačane roditeljske kontrole ili manjeg prihvaćanja djeteta.

Nadalje, u ovom istraživanju je utvrđeno da dječaci i djevojčice koji u većoj mjeri osjećaju prijetnju zbog sukoba među roditeljima imaju više internaliziranih problema, a djevojčice koje procjenjuju da su sukobi među roditeljima česti i agresivni i više se

samookrivljavaju za nastale sukobe roditelja imaju više eksternaliziranih problema. Dobiveni rezultati su u skladu s drugim istraživanjima u ovom području. Harold i suradnici (2007) navode kako nedavna istraživanja koja uključuju dječje interpretacije roditeljskog sukoba sugeriraju da specifične procjene koje djeca pripisuju bračnim argumentima mogu biti povezane s internaliziranim i eksternaliziranim problemima. Tako su za internalizirane probleme, procjene prijetnje identificirane kao moderator i medijatori utjecaja sukoba među roditeljima na dječju prilagodbu, a procjene samookrivljanja su konzistentnije povezane s eksternaliziranim problemima. Ujedno se u longitudinalnom istraživanju Grycha i suradnika (2003) navodi kako su različite dimenzije roditeljskog sukoba (procjene prijetnje i samookrivljanja) povezane s različitim dječjim problemima. Preciznije, djeca koja procjenjuju da za vrijeme roditeljskog sukoba u većoj mjeri osjećaju prijetnju imaju više internaliziranih problema, a djeca koja se više samookrivljavaju za pojavu sukoba među roditeljima imaju više eksternaliziranih problema. Navedena istraživanja ukazuju da kada dijete percipira da je sukob roditelja stabilan, ono može očekivati kontinuirane sukobe što može rezultirati tugom, anksioznošću, ljutnjom ili osjećajima bespomoćnosti. Djeca koja krive sebe za bračni sukob mogu osjećati sram i stres te će češće pokušati intervenirati u sukob roditelja. Ove procjene ne samo da oblikuju dječje neposredne reakcije na sukob, već i doprinose razvoju emocionalnih i ponašajnih dječjih problema. Na temelju rezultata ovog istraživanja može se zaključiti da su specifične dječje procjene sukoba među roditeljima važne u predikciji specifičnih problema. Preciznije, prijetnja je prediktivna za objašnjenje internaliziranih problema djevojčica i dječaka, a čestina sukoba i samookrivljanje u predikciji eksternaliziranih problema djevojčica. Dobiveni rezultati ukazuju da je važno ispitati dječju percepciju i interpretaciju sukoba među roditeljima, a ne samo njegovu učestalost kako bi se bolje razumjeli specifični odnosi sa zasebnim dječjim problemima.

Zaključno, ovo istraživanje predstavlja doprinos istraživanjima koja se odnose na otkrivanje osobnih značajki djeteta i značajki obiteljskog konteksta u objašnjenju prilagodbe djece u osjetljivom razdoblju za pojavu problema – ranoj adolescenciji. Dobiveni rezultati potvrđuju pretpostavku da su internalizirani

problemi nešto više zastupljeni kod djevojčica, a eksternalizirani problemi nešto više kod dječaka. Potvrđena je i značajna uloga temperamenta u dječjoj prilagodbi, više internaliziranih i eksternaliziranih problema imaju djeca koja postižu visoke razine negativne afektivnosti i niske razine samokontrole, pri tom crte nižeg reda reaktivnog faktora temperamenta negativne afektivnosti imaju različitu ulogu u objašnjenju problema internaliziranog i eksternaliziranog tipa. U skupini individualnih karakteristika djeteta nije potvrđena hipoteza o značajnoj ulozi pubertalnog sazrijevanja u objašnjenju pojedinih problema dječaka i djevojčica. Nakon kontrole osobnih čimbenika djeteta, analize su pokazale da i obiteljski čimbenici imaju značajnu zasebnu ulogu u objašnjenju problema, te su prema dobivenim rezultatima hipoteze o roditeljskom ponašanju i dječjim interpretacijama sukoba roditelja potvrđene. U predikciji internaliziranih problema utvrđene značajne varijable su majčina i očeva kontrola te percipirana prijetnja zbog sukoba roditelja. U predikciji eksternaliziranih problema utvrđeni značajni obiteljski čimbenici su majčino prihvaćanje, očevo odbacivanje, majčina i očeva kontrola, učestalost sukoba te samookrivljanje za sukobe roditelja. Dobiveni rezultati ukazuju na opravdanost zasebnog razmatranja doprinosa majčina i očeva ponašanja u objašnjenju prilagodbe djevojčica i dječaka.

Na kraju je korisno spomenuti i određena ograničenja ovog istraživanja. Potrebno je istaknuti da su svi zaključci ovog istraživanja samo korelacijske prirode te ne reflektiraju uzročno-posljedične odnose među analiziranim pojavama. Također, generalizacija zaključaka ovog istraživanja je upitna zbog specifičnosti uzorka, odnosno djeca koja su sudjelovala u ovom istraživanju su dio normalne školske populacije u kojoj uglavnom nema značajnijih odstupanja u zastupljenosti problema prilagodbe u kliničkom smislu. Nadalje, u ovom istraživanju odnosi nekih aspekata obiteljskog konteksta i dječje prilagodbe su ispitani jednokratno, a da bi se zahvatila dinamičnost obiteljskih procesa koji su važni za dječju prilagodbu potrebno je proučavati interakciju članova obitelji kroz duži vremenski period. Longitudinalni nacrt bi zasigurno pridonio boljem razumijevanju složenih procesa unutar obitelji i identifikaciji zaštitnih osobnih i obiteljskih faktora koji pridonose uspješnijoj psihosocijalnoj prilagodbi adolescenata.

LITERATURA

- Achenbach, T.M., Becker, A., Dopfner, M., Heiervang, E., Roessner, V., Steinhausen, H.C. (2008): Multicultural assessment of child and adolescent psychopathology with ASEBA and SDQ instruments: research findings, applications, and future directions, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(3), 251-275.
- Achenbach, T.M., McConaughy, S.H. (1997): *Empirically Based Assessment of Child and Adolescent Psychopathology: Practical Applications*. London: SAGE publications.
- Achenbach, T.M., McConaughy, S.H., Howell, C.T. (1987): Child/adolescent behavioral and emotional problems: Implications of cross-informant correlations for situational specificity, *Psychological Bulletin*, 101(2), 213-232.
- Achenbach, T.M., Rescorla, L.A. (2001): *Manual for the ASEBA School-Age Forms & Profiles*. Burlington, VT: University of Vermont, Research Center for Children, Youth & Families.
- Archer, J. (2004): Sex differences in aggression in real-world settings: a meta-analytic review, *Review of General Psychology*, 8, 291-322.
- Barber, B.K. (1996): Parental psychological control: Revisiting a neglected construct, *Child Development*, 67, 3296-3319.
- Barber, B.K., Olsen, J.E., Shagle, S.C. (1994): Associations between parental psychological and behavioral control and youth internalized and externalized behaviors, *Child Development*, 65, 1120-1136.
- Bates, J.E., Pettit, G.S., Dodge, K.A., Ridge, B. (1998): Interaction of temperamental resistance to control and restrictive parenting in the development of externalizing behavior, *Developmental Psychology*, 34, 982-995.
- Bernstein, G.A., Borchardt, C.M., Perwien, A.R. (1996): Anxiety disorders in children and adolescents: A review of the past 10 years, *Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 35, 1110-1119.
- Bezinović, P., Smojver-Ažić, S. (2000): Negativni odnos roditelja i agresivnost adolescenta: Značenje spola roditelja i spola djeteta, *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 36, 87-98.
- Calkins, S.D., Fox, N.A. (2002): Self-regulatory processes in early personality development: A multilevel approach to the study of childhood social withdrawal and aggression, *Development and Psychopathology*, 14, 477-498.
- Caron, A., Weiss, B., Harris, V., Catron, T. (2006): Parenting behaviour dimensions and child psychopathology: Specificity, task dependency, and interactive relations, *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 35 (1), 34-45.
- Chorpita, B.F., Plummer, C.M., Moffitt, C.E. (2000): Relations of tripartite dimensions of emotion to childhood anxiety and mood disorders, *Journal of Abnormal Child Psychology*, 28(3), 299-310.
- Cicchetti, D., Toth, S.L. (1998): The development of depression in children and adolescents, *American Psychologist*, 53 (2), 221-241.
- Cole, D.A., Tram, J.M., Martin, J.M., Homan, K.B., Ruiz, M.D., Jacquez, F.M. (2002): Individual differences in the emergence of depressive symptoms in children and adolescents: A longitudinal investigation of parent and child reports, *Journal of Abnormal Psychology*, 111(1), 156-165.
- Costello, E.J., Mustillo, S., Erkanli, A., Keeler, G., Angold, A. (2003): Prevalence and development of psychiatric disorders in childhood and adolescence, *Archives of General Psychiatry*, 60, 837-844.
- Crick, N.R. (1996): The role of overt aggression, relational aggression, and prosocial behavior in the prediction of children's future social adjustment, *Child Development*, 67(5), 2317-2327.
- Cummings, E.M., Davies, P.T., Campbell, S.B. (2000): *Developmental Psychopathology and Family Process, Theory, Research and Clinical Implications*. New York, London: The Guilford Press.
- Cyranowski, J.M., Frank, E., Young, E., Shear, M.K. (2000): Adolescent onset of the gender difference in lifetime rates of major depression - A theoretical model, *Archives of General Psychiatry*, 57(1), 21-27.
- Darling, N., Steinberg, L. (1993): Parenting style as context: An integrative model, *Psychological Bulletin*, 113, 487-496.

- Davies, P.T., Cummings, E.M. (1994): Marital conflict and child adjustment: An emotional security hypothesis, *Psychological Bulletin*, 116, 387-411.
- Eisenberg, N., Cumberland, A., Spinrad, T.L., Fabes, R.A., Shepard, S.A., Reiser, M. (2001): The relations of regulation and emotionality to children's externalizing and internalizing problem behavior, *Child Development*, 72, 1112-1134.
- Eisenberg, N., Guthrie, I.K., Fabes, R.A., Reiser, M., Murphy, B.C., Holmgren, R. (1997): The relations of regulation and emotionality to resiliency and competent social functioning in elementary school children, *Child Development*, 68, 295-311.
- Ellis, L.K., Rothbart, M.K. (2001): Revision of the Early Adolescent Temperament Questionnaire, Poster presented at the Biennial Meeting of the Society for Research in Children Development, Minneapolis, Minnesota.
- Flannery, D.J., Montemayor, R., Eberly, M., Torquati, J. (1993): Unraveling the ties that bind: Affective expression and perceived conflict in parent-adolescent interactions, *Journal of Social and Personal Relationships*, 10, 495-509.
- Ge, X., Kim, I.J., Brody, G.H., Conger, R.D., Simons, R.L., Gibbons, F.X. (2003): It's about timing and change: pubertal transition effects on symptoms of major depression among African American youths, *Development Psychology*, 39(3), 430-439.
- Gjerde, P.F., Block, J., Block, J.H. (1991): The preschool family context of 18 year olds with depressive symptoms: A prospective study, *Journal of Research on Adolescence*, 1(1), 63-91.
- Grych, J.H., Fincham, F.D. (1990): Inter-parental conflict and children's adjustment: A cognitive contextual framework, *Psychological Bulletin*, 108, 267-290.
- Grych, F.D., Harold, G.T., Miles, C.J. (2003): A prospective investigation of appraisals as mediators of the link between inter-parental conflict and child adjustment, *Child Development*, 74, 1176-1193.
- Guerin, D.W., Gottfried, A.W., Thomas, C.W. (1997): Difficult temperament and behaviour problems: A longitudinal study from 1.5 to 12 years, *International Journal of Behavioral Development*, 21, 71-90.
- Hankin, B.L., Ambranson, L.Y., Moffitt, T.E., McGee, R., Silva, P.A., Angell, K.E. (1998): Development of depression from preadolescence to young adulthood: emerging gender differences in a 10-year longitudinal study, *Journal of Abnormal Psychology*, 107, 128-140.
- Harold, G.T., Aitken, J.J., Shelton, K. (2007): Inter-parent conflict and children's academic attainment: a longitudinal analysis, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 48(12), 1223-1232.
- Harold, G.T., Conger, R.D. (1997): Marital conflict and adolescent distress: The role of adolescent awareness, *Child Development*, 68, 333-350.
- Haynie, D.L. (2003): Context's of risk? Explaining the link between girl's pubertal development and their delinquent involvement, *Social Forces*, 82(1), 355-397.
- Herman, M.R., Dornbusch, S.M., Herron, M.C., Herting, J.R. (1997): The influence of family regulation, connection, and psychological autonomy on six measures of adolescent functioning, *Journal of Adolescent Research*, 12, 34-67.
- Kaltiala-Heino, R., Marttunen, M., Rantanen, P., Rimpela, M. (2003): Early puberty associates with mental health problems in middle adolescence, *Social Sciences and Medicine*, 57, 1055-1064.
- Kazdin, A.E. (1990): Childhood depression, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 31, 121-160.
- Keresteš, G. (2002): Dječje agresivno i prosocijalno ponašanje u kontekstu rata. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Keresteš, G., Brković, I., Kuterovac-Jagodić, G. (2010): Prikadnost nekoliko subjektivnih mjera pubertalnog sazrijevanja za primjenu u ne-kliničkim istraživanjima razvoja adolescenata, *Društvena istraživanja*, 19 (6), 1015-1035.
- Kessler, R.C., Avenevoli, S., Merikangas, K.R. (2001): Mood disorders in children and adolescents: An epidemiologic perspective, *Biological Psychiatry*, 49(12), 1002-1014.
- Loeber, R., Burke, J.D., Lahey, B.B., Winters, A., Zera, M. (2000): Oppositional defiant and conduct disorder: A review of the past 10 years, Part 1, *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 39, 1468-1484.

- Lonigan, C.J., Phillips, B.M., Hooe, E.S. (2003): Relations of positive and negative affectivity to anxiety and depression in children: Evidence from a latent variable longitudinal study, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 71, 465-481.
- Macuka, I. (2007a): Skala percepcije roditeljskog ponašanja – procjena valjanosti, *Suvremena psihologija*, 10 (2), 179-199.
- Macuka, I. (2007b): Uloga determinanti roditeljskog ponašanja u objašnjenju internaliziranih i eksternaliziranih problema u djece. Magistarski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Macuka, I. (2008): Uloga dječje percepcije roditeljskog ponašanja u objašnjenju internaliziranih i eksternaliziranih problema, *Društvena istraživanja*, 17 (6), 1179-1202.
- Macuka, I. (2011): Uloga obitelji i emocionalne regulacije u prilagodbi mladih adolescenata. Doktorska disertacija. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Martin, C.A., Colbert, K.K. (1997): *Parenting - A Life Span Perspective*. New York: McGraw-Hill.
- Mash, E. J., Barkley, R.A. (2003): *Child Psychopathology*, Second Edition. New York, London: The Guilford Press.
- McKinney, C., Renk, K. (2008): Differential parenting between mothers and father: Implications for late adolescents, *Journal of Family Issues*, 29, 806-827.
- Morris, A.S., Silk, J.S., Steinberg, L., Sessa, F.M., Avenevoli, S. i Essex, M.J. (2002): Temperament vulnerability and negative parenting as interacting predictors of child adjustment, *Journal of Marriage and Family*, 64, 461-471.
- Muris, P., Ollendick, T.H. (2005): The role of temperament in etiology of child psychopathology, *Clinical Child and Family Psychology Review*, 8(4), 271-289.
- Negriff, S., Fung, M.T., Trickett, P.K. (2008): Self-rated pubertal development, depressive symptoms and delinquency: measurement issues and moderation by gender and maltreatment, *Journal of Youth and Adolescence*, 37, 736-746.
- Ollendick, T.H., King, N.J. (1994): Assessment and treatment of internalizing problems: the role of longitudinal data, *Journal of Consulting and Clinical Psychopathology*, 62, 918-927.
- Ormel, J., Oldehinkel, A.J., Ferdinand, R.F., Hartman, C.A., De Winter, A.F., Veenstra, R. (2005): Internalizing and externalizing problems in adolescence: General and dimension-specific effects of familial loadings and preadolescent temperament traits, *Psychological Medicine*, 35(12), 1825-1835.
- Pettit, G.S., Laird, R.D., Dodge, K.A., Bates, J.E., Criss, M.M. (2001): Antecedents and behavior-problem outcomes of parental monitoring and psychological control in early adolescence, *Child Development*, 72 (2), 583-598.
- Rothbart, M.K. (2004): Commentary: differentiated measures of temperament and multiple pathways to childhood disorders, *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 33(1), 82-87.
- Rothbart, M.K., Ellis, L.K., Rueda, M.R., Posner, M.I. (2003): Developing mechanisms of temperamental effortful control, *Journal of Personality*, 71, 1113-1143.
- Rutter, M., Kim-Cohen, J., Maughan, B. (2006): Continuities and discontinuities in psychopathology between childhood and adult life, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47, 276-295.
- Rydell, A.M., Berlin, L., Bohlin, G. (2003): Emotionality, emotion regulation, and adaptation among 5 to 8 year old children, *Emotion*, 3, 30-47.
- Stolz, H.E., Barber, B. K., Olsen, J.A. (2005): Toward disentangling fathering and mothering: An assessment of relative importance, *Journal of Marriage and Family*, 67, 1076-1092.
- Tram, J.M., Cole, D.A. (2006): A multimethod examination of the stability of depressive symptoms in childhood and adolescence, *Journal of Abnormal Psychology*, 115, 674-686.
- Wenar, C. (2003): *Razvojna psihopatologija i psihijatrija od dojenačke dobi do adolescencije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Vulić-Prtorić, A. (2003): *Depresivnost u djece i adolescenata*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Zahn-Waxler, C., Klimes-Dougan, B., Slaterry, M.J. (2000): Internalizing problems of childhood and adolescence: Prospects, pitfalls and progress in understanding the development of anxiety and depression, *Development and Psychopathology*, 12, 443-466.

PERSONAL AND FAMILY FACTORS IN THE ADJUSTMENT OF EARLY ADOLESCENTS

Abstract: *The aim of this study was to examine the role of some personal characteristics of the child (gender; temperament, pubertal status) and family factors (children's perceptions of parental behavior of mothers and fathers and children's perception and interpretation of the conflict between the parents) in explaining the adjustment of early adolescents. The study included 562 children (280 girls and 282 boys) with an average age of 13 years. It was found that girls have more internalizing problems and fewer externalizing problems than boys. Furthermore, this study has shown that during early adolescence, characteristics of children's temperament and family factors play an important role in explaining problems of internalizing and externalizing type. Results of hierarchical regression analysis showed that personal and family variables explain 33% of boys' internalizing problems and 40% of girls' internalizing problem and 37% of boys' externalizing problems and 55% of girls' externalizing problems. Results showed that boys who have low levels of effortful control and high levels of negative emotions of anger and fear, and who perceive growing threat during conflict between parents have more internalizing problems. Also, boys who have low levels of effortful control and who are prone to anger, but are less afraid, and perceive a higher degree of father's control have more externalizing problems. Girls who are more prone to negative emotions of fear and who perceive a higher degree of mother's and father's control, and perceive more threat during conflict between parents, have more internalizing problems. Girls with lower levels of effortful control and mother's acceptance, and those who perceive higher levels of mother's control, have more externalizing problems. Furthermore, girls who perceive parental conflicts as frequent and aggressive, and who blame themselves for their occurrence, have more externalizing problems.*

Keywords: *internalizing and externalizing problems, temperament, pubertal status, mother's and father's parental behavior, parental conflict, early adolescence*